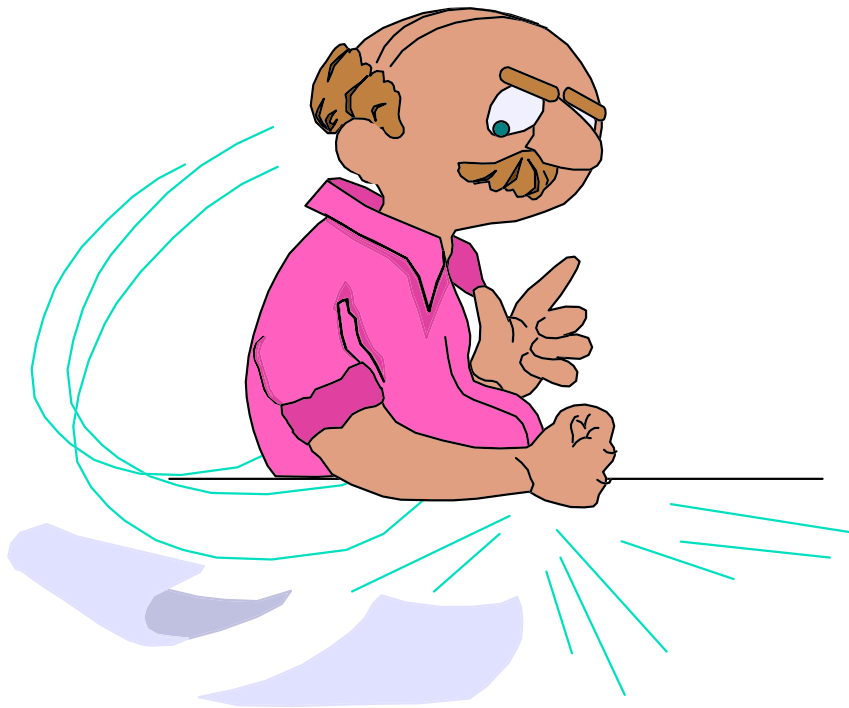

Maria Sundin
Språksociologi
Olle Josephson
Vt-00

Kampen om uppmärksamheten

En liten kommunikationsetnografisk undersökning kring en treårings kommunikativa strategier

Inledning

Catrin Norrby skriver i sin bok *Samtalsanalys* att "samtal är strukturerad verksamhet" och redogör för hur kompetenta språkbrukare för det mesta följer reglerna för denna struktur. Men hur förhåller det sig med språkbrukare som ännu inte lärt sig att behärska koden? I den här undersökningen ska jag undersöka hur ett litet barn, Albin tre år, försöker att göra sig hörd i ett samtal mellan sju familjemedlemmar.

Jag har fokuserat på att undersöka de kommunikativa strategier som Albin använder sig av. Dessutom har jag undersökt de vuxnas strategier för att ge relief åt Albins framgångar och tillkortakommanden under samtalet. Trots den uppenbara konkurrensen finns här mycket samarbete också – som både gynnar och stjälper Albin.

Samtalet

Samtalet utspelar sig under ett släktkalas där R, här kallad kusinen, fyller 60 år. Han har i brist på egna vänner och familj bjudit in de mer avlägsna släktingarna till sin faster, här kallad farmodern F (94). Deltagarna är, förutom R och farmodern, R:s kusin, här kallad morfadern J (65), hans tre barn – mostern E (35), morbrodern P (33) och modern M (37) - samt slutligen barnbarnet Albin (3).

Kalaset pågår i ungefär två timmar under en eftermiddag. Först hälsar R gästerna välkomna och presenter överlämnas. De konverserar i köket om de kort R har fått under dagen, vilka är uppradade på köksbordet, och beundrar presenter och blommor. Därefter intar de smörgåstårta, kaffe och tårta i stora rummet. De sitter runt bordet under hela kalaset med undantag av mindre utflykter i köket eller det angränsande rummet.

Samtalet består av ganska klart avgränsade delar. Albin är med och försöker hela samtalet igenom att få de vuxnas uppmärksamhet. De vuxna talar sällan om samma sak allihop utan oftast pågår minst två samtalsämnen på samma gång. Alla möjliga samtalsämnen avlöser varandra, men vanliga samtalsämnen är maten, R, farmodern och Albin. Tonen är skämtsam och det skrattas ofta. Vid ett tillfälle reser sig R, på begäran, och sjunger en sång och dansar lite till de övrigas stora förtjusning. Albin tycker att det hela är mycket roligt och faller in i skratten. Tyvärr vet han inte när och hur mycket han ska skratta, och skrattar följaktligen alltför ofta och alltför starkt. Det är tydligt att han försöker att härma de vuxna men inte har den kommunikativa kompetensen att göra det på rätt sätt.

Samtalet är att betrakta som familjärt och syftet att ha en trevlig stund tillsammans. Det första intrycket är att samtalet präglas av närhet och skojfriskhet, men vid ett närmare studium blottläggs konkurrens och skiftande kommunikativa mål bland deltagarna. Det lilla barnet verkar vid första intrycket få mycket uppmärksamhet från de övriga, men det visar sig att de vuxnas uppmärksamhet ofta tjänar de egna kommunikativa målen snarare än barnets.

I slutet av samtalet gör Albin en kraftansträngning och visar att han både vill skaffa sig mer makt och träna sin kommunikativa kompetens. Han ställer sig på den mest framträdande platsen vid bordet, bredvid farmodern, och gör sig beredd att hålla tal. Han har förberett sig och använder sig av flera knep för att få de vuxna att lyssna. Tyvärr misslyckas han rejält, något som jag ska visa i en transkription av sekvensen och i den efterföljande analysen.

Albins kommunikativa strategier

Albin är ofta rakt på sak i sina språkhandlingar – han begär ordet med att säga ”nu ska jag berätta” eller med att skrika ”tyst”. Här finns alltså många exempel på direkta språkhandlingar vilka alla vittnar om ”klart och tydligt uttryckssätt samt ärligt uppsåt” (178). Det märkliga är att han trots sin tydlighet inte lyckas få de vuxnas uppmärksamhet, något som inte skulle hända en vuxen i samma situation. Det verkar helt enkelt som om kommunikationsreglerna bara gäller vuxna och inte barn.

Vad Albin då gör är att han använder sig av helt andra strategier än de vuxna och på olika sätt lurar dem att interagera med honom. Här råder det ingen brist på uppslag. Albin kanske inte behärskar de vuxnas respekt- och solidaritetsstrategier, men han kan leka och i sina lekar drar han in de vuxna.

Under en stor del av samtalet låter han som en katt och allt eftersom jamandet tilltar tvingar han de vuxna att uppmärksamma honom. Detta är en lyckad strategi som tar olika skepnader under samtalet – utan att Albin gör något annat än jamar. De vuxna leker med i olika hög utsträckning – kelar med honom, leker med honom, tar upp honom i knät, pratar med honom o.s.v.

Han ber sin moster att presentera honom som på en cirkus och lyckas då inte bara få hennes uppmärksamhet utan också de övriga vuxnas – utan att lägga två strån i kors! Mostern sköter hela jobbet åt honom. Han lyckas därigenom skapa solidaritet med dem han drar in i leken – mostern, morbrodern och modern. De övriga verkar inte mottagliga för hans förslag, i alla fall inte på hans villkor. En intressant detalj är att han lyckas åstadkomma detta med ett fåtal ord. Hans enda uppmaningar till mostern är: ”gör så igen” (säg hurra), ”säg så till människorna”, ”säg presentera” och slutligen det som får mostern att förstå vad han vill att hon ska göra: ”presentera mina damer å herrar”.

Han inleder ofta en språkhandling med en fråga, inte sällan inledd med ”mamma” eftersom han ofta riktar sig till henne, till exempel: ”mamma? vet du va hemligheten är?” Detta med hemligheten kan vara ett trick från hans sida - eftersom modern inte vet vad hemligheten är måste hon kontra med en fråga hon också, vilket ger Albin ett övertag, och konversationen handlar en stund om vad hemligheten är (till Albins förtjusning). Många gånger tvingas han upprepa ”mamma?”, en gång upp till fyra gånger, innan hon lyssnar på honom.

Ett annat sätt att få uppmärksamheten är att uppmana de vuxna att titta. Albin är än så länge ingen ordkonstnär utan utnyttjar i stället kroppen på alla tänkbara sätt för att hamna i centrum – han är inte bara katt utan också akrobat, Tyvärr måste han ofta upprepa ”titta” innan de vuxnas ögon vänds mot honom.

De vuxnas kommunikativa strategier

De vuxna är också ofta direkta i sina språkhandlingar men de är inte alltid riktade mot Albin, utan ofta mot de andra vuxna. De har ofta en ironisk udd och är förmodligen tänkta som skämt. Ett typiskt exempel på det är när morfadern bidrar till konversationen om hemligheten genom att skämta: ”de kan vara så att hemligheten är så hemlig att ingen kan berätta den”, vilket naturligtvis går över Albins huvud.

Till de vuxnas fördel måste anföras att de ofta, trots att de i första hand riktar sig till varandra, även tycks ha Albin i åtanke. Ofta talar de lite barnsligt, kanske för att anpassa sitt språk till Albins nivå så att han ska ha en chans att förstå.

Flera gånger försöker de vuxna manipulera Albin att uppföra sig på ett sätt de vill. Det kan ta sig uttryck i att de introducerar lekar som passar de vuxna kanske snarare än Albin. Ett exempel på det är mostern som föreslår att de ska leka tysta leken i ett skede då alla verkar över ens om att Albin får för mycket utrymme. Andra exempel är att leka kurragömma i ett annat rum, vilket sker flera gånger med olika vuxna som initiativtagare.

Sekvensen

Låt oss titta närmare på en sekvens av samtalet som sker efter det jag hittills redogjort för. Samtalet har rört sig om piercing, vilket i och för sig inte är intressant för den här studien, utan bara tjänar som upptakt till Albins sista försök att skaffa sig uppmärksamhet. Han inleder med att hosta och harkla sig allt högre tills modern uppmärksammar honom.

J: för att de (.) hade hon migrän eller (.) hade hon migrän eftersom hon
F: neej då (.) men de hade för sig att det skulle [vara men dom som va]>>
A: [HOSTAR]
F: men men sen satte de ju ringar i öronen
J: =ja [just de]
F: [så dom]>>
A: [+HARKLAR SIG+]
F: så dom
J: [om man hade]>>
A: [+HARKLAR SIG+]
J: hade ring i näsan vad var de då?
F: nä inte i näsan [utan]
M: [är de] märkvärdighetshostaren?
J: HARKLAR SIG
A: de är (.) nu ska [jag berätta]
R: [HARKLAR SIG]
M: =mm berätta [på du]
J: [kan du] kan inte du sjunga en visa du också [så vi]>>
F: [ja]
A: =+tyst+
R: mm
M: alla tysta (.) albin ska berätta
F: albin blir mörkare och mörkare hurru (.) i håret
M: = tycker [du]?
A: [(thh)]
F: ja
M: =är de sant?
F: han är (.) inte så där knallröd som han var [ett tag]
A: [när jag] var ute i skogen >>
P: han är lite [punkfärgad]
A: [då] >>
A: [träffa jag] >>
J: [han kanske]
M: +sch+

A: en ⁰skallerorm⁰
 R: HARKLAR SIG
 M: va träffade du?
 A: skaller+orm+
 M: (.hh) LÅTSAS VARA FÖRSKRÄCKT (.hh)
 P: skallrerlorm
 A: =[å den]
 R: [FNISSAR]
 A: [å den] >>
 P: [va är de där för nåt?]
 A: sprutar eld (.) på mej
 M: (hhå) (å.hh)
 A: å den (.) jag brann upp
 M: ^neej^ +ja du brinner ju fortfarande+
 F: [va va sa va sa]
 M: [*ha ha*] >>
 M: [farmor de brinner de brinner i albin] >>
 J: [de är väl de att han blir utsatt på sommarn]
 M: han brinner (.) [ser du?]
 F: [ja ha]
 A: SKRATTAR [nehej *jag brinner inte*]
 P: [han blir röd i å för sej]
 M: håret står i lågor [SKRATTAR]
 J: [jo men håret ljusnar också]
 A: SKRATTAR [jag brinner] >>
 P: [ja de blir de]
 A: (ARG, SKRIKER) +jag brinner inte+ SKRATT
 F: nä men de (.) nä men [de kommer] >>
 M: [sch]
 F: de kommer jag ihåg från skraddartorp
 A: +tyst+
 F: [lisa å jag] >>
 M: [⁰sch⁰]
 F: var ute på skraddartorp [å då (.) å då] >>
 M: [⁰vi går och leker kurragömma⁰]
 F: [de luktade bränt] >>
 A: [jag kommer]
 F: [på nåt sätt]
 A: [GLADA LJUD GÅR IN I ETT ANGRÄNSANDE RUM]

Analys

Albin försöker hela tiden under sekvensen få uppmärksamhet, vilket inte är lätt i detta sällskap. I det här avsnittet av samtalet använder han inte alla de strategier som han visar att han behärskar under kalaset, men de strategier han använder är ändå ganska många. Till viss mån är de framgångsrika så till vida att han faktiskt lyckas ta ordet flera gånger och hålla kvar det en tid. Men hur framgångsrik han är med

hänsyn till sitt uppsåt kan ju diskuteras. Han misslyckas fullkomligt med att berätta sin historia till slut – fast det var kanske å andra sidan inte hans avsikt. Jag ska i analysen fokusera på vilka kommunikativa strategier han använder sig av och också undersöka hur han lyckas med dem. Jag ska också undersöka hur de övriga deltagarna i samtalet interagerar med Albin – både för att stjäla honom och stötta honom.

Det kan verka som om detta samtal till stor del präglas av konkurrens – det är många som tävlar om ordet och att få skrattarna på sin sida – men naturligtvis finns mycket samarbete också. Det övergripande syftet för den enskilde deltagaren är förmodligen att ha trevligt själv och se till att de andra har trevligt. Vad som ligger bakom det faktum att samtalet blir så konkurrensinriktat är troligen att deltagarna har skilda kommunikativa delmål – några deltagares interaktion kommer att ske på de andras bekostnad. Och den som troligtvis drar det kortaste strået är den med minst kommunikativ kompetens och med minst makt – den treåriga Albin.

Albin tar sig ton

Albins mest framgångsrika strategier syftar alla till att **ta ordet**, vilket han lyckas med genom ganska drastiska knep. Han hostar och harklar sig och lyckas därmed få sin mammas uppmärksamhet och i samarbete med henne får han alla att lyssna på vad han har att säga. Han deklarerar vad han ska göra genom att säga ”nu ska jag berätta!” med hög och bestämd röst. Även den gång krävs samarbete med modern för att de andra ska lyssna. Inte ens när han skriker ”tyst!” klarar han sig utan moderns hjälp.

När han väl lyckats få alla att lyssna gäller det ju att **hålla kvar ordet** också. Han har fem strategier för att uppnå det. För det första envisas han med att fortsätta att berätta trots de andras försök att störa honom på olika sätt. Han upprepar repliker för att försäkra sig om att de andra har hört vad han har sagt och förmodligen också för att han misslyckats med att hålla kvar deras uppmärksamhet. Han är alltså ganska känslig för om de andra är uppmärksamma eller inte. Harklingen i samtalets början upprepar han två gånger, likaså ”jag brinner” i slutet. Intressant är hur han laborerar med rösten för att göra sin berättelse spännande – han höjer och sänker rösten på ett sätt som gör att åhörarna lystrar och han använder berättartekniska knep för att göra berättelsen spännande, som att fylla den med överraskande moment och dramatiska vändningar. Särskilt skickligt är det med tanke på hur få ord han använder – endast 19 ord (upprepningar och felsägningar uteslutna).

Nästa strategi handlar om att **vinna acceptans** från de övriga. Han är till exempel hela tiden glad och skrattar flera gånger, vilket är anmärkningsvärt på grund av de svårigheter de andra utsätter honom för. Han anknyter också till berättarstrategierna de övriga använt sig av under samtalet – det har varit många historier med överraskande, dramatiska och roliga effekter, vilka de flesta har lett till glada skratt. I slutet när modern övertalar honom att leka en lek i stället och följa med henne in i ett annat rum, följer han gärna med utan protester. Detta har förmodligen att göra med att detta förslag verkade mer attraktivt för honom. Kanske det rent av var hans ultimata kommunikativa mål – i så fall får vi konstatera att han lyckats genomföra det på ett mycket skickligt sätt.

Den sista strategin går ut på att **sätta gränser**, förmodligen både för att få fullständig kontroll över sin berättelse och för att hävda sin identitet. Han dementerar till exemplet skämtet om att han brinner genom att säga ”nej jag brinner inte” och, starkare, genom att bli arg och skrika detta i slutet.

De vuxna tar över samtalet från Albin ...

De vuxnas strategier kan delas upp i två kategorier – dels de som inte innebär interaktion med Albin, dels de som innebär interaktion. Låt oss först undersöka dem som **inte innebär någon interaktion** med Albin. Den vanligaste strategin innebär att de vuxna fortsätter att prata utan att ta notis om Albin. Det gör till exempel farmodern i samtalets början trots att Albin då har placerat sig alldeles bredvid henne. De lyssnar inte heller på honom när han väl lyckats ta ordet och kommenterar hans utseende på ett sätt som måste betraktas som högst ohövlighet om Albin själv hade varit vuxen. Farmodern kommenterar hans hårfärg, "albin blir mörkare" och morfadern och morbrodern inleder en egen dialog med varandra och utestänger Albin. När farmodern har sagt att "albin blir mörkare" fortsätter dialogen först mellan farmodern och modern: M: "tycker du?" F: "ja" M: "är de sant?", sedan mellan morfadern och morbrodern: J: "de är väl det att han blir utsatt på sommarn" P: "han blir röd i och för sig" J: "jo men håret ljusnar också" P: "ja de blir det".

Morbrodern skämtar om Albin när han säger: "skallrerlorm", och modern skämtar likaså när hon utbrister: "du brinner ju fortfarande". Detta upprepar hon tre gånger och ropar på farmodern för att återknyta till hennes replik om Albins hårfärg, och för att få henne att skratta. Tyvärr uppfattar nog inte farmodern skämtet och modern misslyckas sålunda. De skrattar åt andras strategier – för att ge stöd åt den andre. Kusinen fnissar till exempel förtjust åt morbroderns försök att härma Albins uttal av skallerormen. Modern skrattar åt egna skämt om Albin också och alla de vuxna förenas i ett kollektivt skratt åt Albin i slutet när han blir arg.

Den andra typen av strategier innebär att de vuxna **interagerar med Albin** för att störa hans tal. Morfadern avbryter Albin när han i stället för att lyssna på honom, frågar honom saker och ger honom nya direktiv: "kan du inte sjunga". Modern hyschar på Albin att han ska vara tyst, föreslår en lek: "vi går och leker kurrögömma" och till slut går hon ut och lockar med Albin. Därmed har hon satt punkt för Albins strävan att göra sig hörd – när han inte ens ges tillåtelse att befinna sig i rummet är spelet definitivt förlorat.

... och stödjer Albin

Det verkar nu som om de vuxna inte sysselsatt sig med något annat än att störa Albin i hans tal, men riktigt så illa är det inte. Det finns en person som faktiskt anstränger sig ganska ordentligt för att hjälpa Albin att göra sig hörd – modern. I samtalets början presenterar hon honom för de andra/ påkallar uppmärksamhet kring hans person": "är det märkvärdighetshostaren?". Hon är väl inte bara inställd på att hjälpa till eftersom yttrandet också har en ironisk udd vars syfte är att få de andra att skratta. Mer uppriktigt hjälpsam är hon när hon ger Albin uppmuntran genom direktiv: "mm berätta på du" och när hon ger direktiv att de andra ska vara tysta genom uttalade uppmaningar: "alla tysta (.) albin ska berätta" och genom hyschningar.

Hon ställer också frågor för att uppmuntra berättandet: "va träffade du?" och visar många reaktioner på berättelsen: "(hh.) LÅTSAS VARA FÖRSKRÄCKT (.hh)", "(hhå (å.hh)" och "^neej^"

Dessutom avslöjar hon sin samarbetsvillighet med Albin genom att lyssna och inte avbryta under större delen av samtalet, något som även gäller många av de andra vuxna, till exempel mostern som sitter tyst i hela avsnittet.

Diskussion

Det är uppenbart att deltagarna i det här samtalet har olika kommunikativa mål. Samtidigt som det övergripande målet för allihop är att ha en trevlig stund i största

allmänhet verkar de vuxna inställda på att roa de övriga vuxna. Det är en kamp om att få skrattarna på sin sida. De vuxna är också överens om att särskilt uppmärksamma "födelsedagsbarnet", kusinen, och farmodern, vars värdskap och ålder ger dem större makt. Makten visar sig i att de talar mest under samtalet och att de övriga vuxna uppmuntrar dem att tala.

Albin har ett helt annat kommunikativt mål – han vill själv få så mycket uppmärksamhet som möjligt och helst på sina egna villkor. Han vill att de vuxna ska tala med honom om det som intresserar honom på ett språk han begriper. Fast helst av allt vill han att de vuxna ska sluta prata och leka kurragömma med honom i stället. Albin har minst makt, vilket yttrar sig i att han har svårt att tillskansa sig uppmärksamheten. De vuxna anser helt enkelt inte att han har samma rättigheter som de.

Med hjälp av skilda taktstrategier kan vi dels tillfredsställa vår samtalspartners behov av uppskattning och samhörighetskänsla, dels visa hänsyn inför dennes behov av integritet, oberoende och frihet", skriver Norrby. Detta gäller i högsta grad även detta samtal, men bara för de vuxna. Albin verkar inte alls ingå här. Mot varandra visar de vuxna en uppsjö av respektstrategier men mot Albin visas ingen större respekt alls – han blir snarare ett verktyg för de vuxnas solidaritetsstrategier med varandra. De ansiktshotande språkhandlingar som riktas mot Albin är många medan de nästan inte alls riktas mot de vuxna. När Norrby skriver att "vi /tar/ till olika strategier för att minska ansiktshotet" talar hon uteslutande om vuxna. För barn gäller helt andra regler.

Anledningen till den bristande respekten för Albin måste sökas i de maktförhållanden som råder mellan samtalsdeltagarna. I detta samtal är det de vuxna som har makten och enbart med hjälp av de maktfullkomliga kan det maktlösa barnet genomföra sina kommunikativa mål. Frågan hur mycket av Albins misslyckanden som beror på liten makt eller bristande kommunikativ kompetens är svår att svara på. Förmodligen samspekar de på ett komplicerat sätt. Han visar i alla fall en imponerande kreativitet i sina kommunikativa strategier.

Litteratur

Norrby, Catrin: Samtalsanalys. Så gör vi när vi pratar med varandra.

(Studentlitteratur, Lund, 1996)

Saville-Troike, Muriel (1989) "The Ethnographic Analysis of Communicative Events"
Sociolinguistics (Coupland m.fl.)